

VUODEN 1956 TULKINTOJEN MERKITYS UNKARISSA

FK Heino Nyyssönen

Tiedotusvälineet ovat kertoneet, kuinka entisessä Itä-Euroopassa katujennimet ovat muuttuneet ja patsaita on siirrelty. Leninit, marxit, engelsit - pienemmistä johtajista puhumattakaan - ovat korvautuneet kuninkaallisilla ja uskonnollisilla nimillä.

Äkkiseltään voitaisiin puhua nimien poliittisen väärinkäytön lopettamisesta. Politologi on kuitenkin valmis epäilemään tätä ja väittämään, että nimeäminen ja nimen muuttaminen yleisemminkin liittyy politiikkaan.

Valmistelen parhaillaan Unkarin lähimenneisyyteen liittyvää lisensiaatintyötä. Tutkimusnäkökulmani on valtio-opillinen, politologinen. Tarkoitukseni on tutkia nyky-Unkaria kielen ja retoriikan näkökulmasta. Tutkin mitä 1956 merkitsi ja merkitsee unkarilaisille sekä myös miten vuotta 1956 on käytetty poliittisissa keskusteluissa.

Lähtökohtani on, että kieli ei vain heijasta todellisuutta vaan myös luo sitä. Siten erilaiset diskurssit kytkeytyvät myös valtaan ja vallankäyttöön. Poliitiikkaa kielen näkökulmasta tutkittaessa ei ole yhden-tekevää, millaisilla nimillä eri asioita kutsutaan.

Tarkoitukseni on tutkia, mitä vuosi 1956 merkitsi Unkarin siirtymiselle monipuoluejärjestelmään vuonna 1989. Keskeinen kysymys on myös se, miten vuoden 1956 tulkinnat olivat sidoksissa politiikkaan ennen ja jälkeen järjestelmämuutoksen. Yhteys on helposti nähtävissä Kádárin aikana mutta onko myös nykyisin nähtävissä jonkinlaista yhteyttä uusimman tutkimuksen ja poliitikkojen välillä?

Ennen vuoden 1956 tapahtumia kutsuttiin Unkarissa virallisesti vastavallankumoukseksi. Nyt yleisimmin käytetty nimi on vallankumous. Vielä 1989 tapahtumia pidettiin kansannousuna.

Kádár oli saanut valtansa neuvostopanssareiden avulla ja nimitti tapahtumia vastavallankumoukseksi. Toisaalta Kádárin ajan unkari-laisopposition keskeinen vaatimus oli tapahtumien tunnustaminen kansannousuksi, millä saataisiin oikeutta myös hävinneelle osapuolelle. Vielä 1987 Károly Grósz sanoi haastattelussa, että tulkinnan muutos olisi sama, kuin että "me" (puolue) olisimme syyllisiä.

Vuoden 1989 alussa Unkarin kommunistipuolueen alaisuudessa toimi historiakomitea, jonka tavoitteena oli arvioida uudelleen viimeiset neljäkymmentä vuotta. Ennen työn valmistumista reformikommunisteihin kuulunut Imre Pozsgay kertoi tiedotusvälineille, että vuoden 1956 tapahtumat olivat kansannousu eivätkä vastavallankumous.

Puolue myöntyi näin lopulta tulkintaan, että tapahtumat alkoivat kansannousuna, jonka katsottiin kuitenkin kääntyneen vastavallankumoukseksi. On sanottu, että käytännössä kommunistipuolueen valta-asema romahti tämän jälkeen. Unkarin vallanpitäjät olivat sitoutuneet niin voimakkaasti tiettyyn tulkintaan historiasta, että kun se muuttui, myös vallanpitäjien legitimizeetti romahti.

Nykyistä keskivertokäsitystä tapahtumista voinee lähteä hakemaan esimerkiksi koulukirjoista. Unkarissa ilmestyi syksyllä 1991 keskikouluille tarkoitettu oheislukukirja "Az 1956-os magyar forradalom. Reform - Felkelés - Szabadságharc - Megtorlás". Kirja jakaantuu seitsemään lukuun, joista kuuden otsikossa esiintyy sana vallankumous (forradalom).

Lisäksi esimerkiksi Unkarin nykyinen keskustaoikeistolainen hallitus on jossakin vaiheessa retoriikassaan julistautunut "vuoden 1956 vallankumouksen" perillisiksi. Myös sosialistipuolue on pyrkinyt käyttämään hyväkseen Imre Nagyin perintöä.

Mielenkiintoista on se, että näitä kaikkia nimityksiä (vallankumous, vastavallankumous, kansannousu, kansallisdemokraattinen vallanku-

mous) käytettiin itse tapahtumien aikana. Varsinaiset dogmit lyötiin lukkoon myöhemmin.

Työssäni lähestyn eräänlaista psykohistoriaa, josta esimerkiksi Sándor Csoóri on kirjoittanut. En keskity niinkään siihen, mitä "de facto" tapahtui Budapestissa ja muualla 1956 vaan asiasta esitettyihin tulkintoihin.

Unkarin 1956 näyttääkin olleen selvittämätön symboli unkarilaisille ja tätä prosessia käydään parhaillaan lävitse. Ihmisiä kuoli epämääräisesti, heitä tuomittiin ja heitä myös pakeni maasta.

Unkarilaiskouluissa maan historia saatettiin ajanpuutteen takia lopettaa toiseen maailmansotaan, joten samalla päästiin myös kiusallisesta aiheesta. Oliko 1956 sitten tabu? Nähdäkseni ei siinä mielessä, etteikö aiheesta olisi saanut puhua. Siinä mielessä tapahtumat olivat tabu, ettei niistä virallisesti saanut puhua mitä tahansa.

Teemaa on käsitelty runsaasti unkarilaisissa elokuvissa ja kirjallisuudessa. Esimerkiksi István Szabó pohti 1960-luvun elokuvissaan kansannousuun osallistuneiden ongelmia. Tosin näkökulma useimmiten oli "rakentava" ja Kádár nähtiin sekasortoisen tilanteen rauhoittajana.

Mielenkiintoinen vertailukohde voi olla Suomessa punaisen Suomen historian kirjoittaminen: siihenkin liittyi muistomerkkejä ja jatka historiakirjoja ns. häviäjien historiasta. Nyt juuri äskettäin Historiallisessa aikakauskirjassa on ilmestynyt artikkeli, jossa puolustetaan kuutta erilaista lähestymistapaa vuoteen 1918: luokkasota, kapina, kansalaissota, vallankumous, sisällissota ja vapaussota.

Voiko Unkarin historian tutkimus sitten todistaa jonkin termeistä oikeaksi? Lähteistä on vasta osa julkaistu mutta esimerkiksi ns. Jeltsinin kansioista ei löytynyt ainakaan toistaiseksi ratkaisevaa avaintodistetta.

Oma näkökulmani on kielessä ja retoriikassa. Uuden retoriikan näkökulmasta kaikkeen tutkimukseen sisältyy myös vakuuttamista,

retoriikkaa, eikä tätä vakuuttamista voida aina varmasti erottaa itse tosiasioiden tulkinnasta.

Onko Unkarissa kysymys sitten historian kirjoittamisesta vai sen kirjoittamisesta uudelleen kuten tiedotusvälineet kertovat? Laajassa mielessä vuoden 1956 historia kirjoitetaan Unkarissa vasta nyt. Työtä varten on olemassa erityinen vuoden 1956 tutkimusinstituutti. Se kokoaa tietoja arkistoon, haastattelee ihmisiä ja tekee perustutkimusta.

Historiaa kirjoitetaan myös uudelleen sillä kommunistien historiankirjoitus oli usein voittajien historiaa. Kun valta Unkarissa on vaihtunut, mielenkiintoinen kysymys onkin se, näkyykö voittajan näkökulma nyt miten uusimmassa historiassa.

Aihe on herättänyt kovasti keskustelua Unkarissa. Keväällä Suomessa vierailleen vuoden 1956 instituutin johtaja György Litvánin mukaan keskusteluasetelmat ovat parhaillaan hyvin lukkiutuneet. Historiantutkijoiden löydöt eivät aina ole miellyttäneet poliitikkoja ja kansalaisia. Litvánin mukaan nykyinen sukupolvi on asiassa vielä liian lähellä.

Nykyisyyttä myös rakennetaan menneisyydellä. Ehkä historian rikkaus on juuri siinä, että samalle tapahtumalle on olemassa useita nimiä näkökulmasta riippuen. Tämä nähdäkseni vastaa ehkä postmodernia näkemystä yhden vallitsevan totuuden hajoamisesta useiksi totuuksiksi.